KAA 3/2022 vp

Ulkoasainvaliokunta
00102 EDUSKUNTA

Lausunto: KAA 3/2022 vp Suomen Nato-jäsenyydestä kansanäänestys

Me kansalaisaloitteen vastuuhenkilöt kiitämme ulkoasiainvaliokuntaa mahdollisuudesta lausua aloitteestamme.Tahdomme myös kiittää ulkoasiainvaliokuntaa, muita valiokuntia ja eduskuntaa kokonaisuudessaan ripeästä ja määrätietoisesta Nato-prosessista. Aloitamme lausunnon tarkastelemalla aloitteen taustaa ja Nato-kansanäänestysten tilaa kansainvälisesti, tämän jälkeen tarkastelemme aloitteemme muotoa ja eri etenemisvaihtoehtoja aloitteen suhteen.

1. Tausta

Aloitteen ensimmäiset versiot laadittiin tammi–helmikuun vaihteessa 2022. Tällöisen tilannearviomme mukaan kansa suhtautui Natoon myönteisemmin kuin eduskunta, esimerkiksi Kansan Uutiset (KU) kertoi 10.1.2022 [1], että 138 kansanedustajaa vastusti Natoon liittymistä. Poliittinen tilannearviomme oli, että Nato-jäsenyys voisi toteutua vain kansan vahvan mielipidemittauksen kautta, joka legitimoisi jäsenyyden puoluerajat ylittävällä tavalla. Tämä olisi jättänyt myös Natoa vastustaville kansanedustajille ja puolueille mahdollisuuden yhtyä kansan tahtoon erimielisyydestä huolimatta. Katsoimme, että tilanne oli jokseenkin verrattavissa EU:hun liittymiseen 1990-luvun alussa.

Tilanne muuttui ratkaisevasti 24.2.2022, kun Venäjä aloitti täyden hyökkäyssodan. Tämä näkyi kansalaisaloitteemme osalta siten, että kannatusilmoitusten määrä kasvoi huomattavasti. Uskomme, että useat kannatusilmoitukset on jätetty nimenomaan tukena Nato-jäsenyydelle ja Nato-keskustelun avaamiselle.

Poliittinen ilmapiiri on muuttunut aloitteen laatimisen jälkeen erittäin ripeästi. Eduskunta hyväksyi Nato-jäsenyyden hakemisen 17.5. äänin 188 puolesta ja 8 vastaan. Erityisesti yksikään eduskuntapuolue, Valta kuuluu kansalle -ryhmittymää lukuunottamatta, ei asettautunut Nato-jäsenyyttä vastaan. Helsingin Sanomien kannatusmittauksen 11.5. mukaan [2] 73 prosenttia suomalaisista haluaa Suomen liittyvän Natoon ja 12 prosenttia vastustaa. Kansa ja eduskunta ovat siis liki yksimielisesti Nato-jäsenyyden kannalla, toisin kuin aloitteen laatimishetkellä.

2. Kansainvälinen tilanne

Nato edellyttää jäsenmailtaan kansan tukea jäsenyydelle. Useimmat Naton jäsenvaltiot ovat liittyneet Natoon ilman kansanäänestystä. Poikkeuksen tähän muodostaa Espanja, joka liittyi Naton täysjäseneksi 30.5.1982, mutta jossa järjestettiin kansanäänestys vuonna 1986. Kansanäänestyksen tuloksena Espanja pysyi Naton jäsenenä.

Muita maita, joissa on järjestetty kansanäänestys Natoon liittymisestä, ovat Unkari 1997, Slovakia 1997, Slovenia 2003, Georgia 2008 ja Pohjois-Makedonia 2018. Unkari liittyi Naton jäseneksi vuonna 1999, Slovakia ja Slovenia vuonna 2004 ja Pohjois-Makedonia vuonna 2020. Kaikissa näissä maissa äänestys järjestettiin ennen Natoon liittymistä, pois lukien Georgia, joka ei ole vieläkään Naton jäsen.

Slovenian kansanäänestyksessä äänestettiin samalla liittymisestä EU:hun erillisenä kysymyksenä. Slovakian kansanäänestyksessä äänestettiin Natoon liittymisen lisäksi siitä, pitäisikö Slovakian sallia ydinaseiden tuominen ja mahdollisten ulkomaalaisten sotilastukikohtien perustaminen sen maaperälle.

3. Aloitteen muoto

Aloitteen lakiteksti on tarkoituksella laadittu käyttämällä pohjana Lakia neuvoa-antavasta kansanäänestyksestä Suomen liittymisestä Euroopan unionin jäseneksi (578/1994) eikä eroa merkittävissä määrin kyseisestä, toteutuneesta kansanäänestyslaista. Esitetty menettely olisi siis sama kuin EU:n jäsenyydestä äänestettäessä.

Aloite käsittelee lakiesitystä kansanäänestyksestä ja vain lakiesitystä kansanäänestyksestä. Tämä on tarkoituksellista, sillä Kansalaisaloitelain (12/2012) 4 § mukaan kansalaisaloitteen täytyy sisältää lakiehdotus tai ehdotus lainvalmisteluun ryhtymisestä. Tässä tapauksessa tämä tapahtuu konkreettisen lakiesityksen muodossa.

Huomautamme, että vaikka kansalaisaloitelain esitöissä (HE 46/2011) todetaan, että kansainvälisten velvoitteiden hyväksyminen ja niiden irtisanomisen hyväksyminen rajataan kansalaisaloitteen ulkopuolelle, ei aloitteessamme ole kysymys kummastakaan, vaan ainoastaan kansanäänestyksen järjestämisestä. Hallituksen esityksessä HE 46/2011 nimenomaisesti todetaan, että ”kansalaisaloite voi kohdistua myös – – neuvoa-antavan kansanäänestyksen järjestämistä koskevan lain säätämiseen perustuslain 53 §:n 1 momentin mukaisesti.”

Katsomme, että aloite täyttää muodollisesti hyvän lakiesityksen vaatimukset, ja että jatkotoimenpiteiden harkinnan tulee olla ensisijaisesti poliittisesti perusteltuja.

4. Vaihtoehto 1: Ei kansanäänestystä

Ensimmäinen ilmeinen toimintavaihtoehto on, ettei kansanäänestystä järjestetä. Tämä on menettely, jolla useimmat Naton jäsenvaltiot ovat liittyneet Natoon. Vaihtoehdon etu on yksinkertaisuus ja edullisuus, koska se ei varsinaisesti edellytä toimenpiteitä. Tällöin eduskunta katsoo, että lähes yksimielinen äänestystulos eduskunnassa ja vahvat mielipidemittaukset muodostavat riittävän pohjan Naton jäsenyyden edellyttämälle tuelle.

Haittapuolena tässä menettelyssä on mahdollisten pysyvien jakolinjojen syntyminen kansan vähemmistön parissa. Jo nyt on esitetty huolia, etteivät kaikki ole saaneet ääntään kuuluviin Nato-prosessissa, ja tilanne voi pahentua, mikäli esimerkiksi Nato-jäsenyydellä osoittautuu olevan haittapuolia. Tällaisia voi syntyä, jos esimerkiksi eduskunta päättäisi myöntyä Turkin

jäsenyydelle asettamiin ehtoihin tavalla, joka vaarantaa oikeusvaltioperiaatteen tai ihmisoikeuksien toteutumisen. Riskien hallinta on kuitenkin mahdollista, mikäli eduskunta pitäytyy Suomen arvopohjan ylläpitämisessä koko liittymisprosessin ajan ja sen jälkeen.

5. Vaihtoehto 2: Kansanäänestys jäsenneuvotteluiden jälkeen

Toinen vaihtoehto on edetä kuten Euroopan Unionin jäsenyyden kanssa, eli ensiksi neuvotella jäsenehdot, ja järjestää kansanäänestys vasta jäsensopimuksen hyväksymisestä. Tämän menettelyn hyvä puoli on se, että tällöin kansalla on selkeä tieto siitä, mistä äänestetään. Tältä osin kansanäänestys poikkeaisi siis esimerkiksi Yhdistyneiden kuningaskuntien Brexit-kansanäänestyksestä, jossa äänestettiin asiasta, josta ei ollut sopimusta. Sopimuksen hyväksymisen lisäksi kansanäänestyksessä voitaisiin äänestää myös tarvittaessa ydinaseiden sijoittamisesta Suomeen tai ulkomaalaisista sotilastukikohdista, mikäli Suomi haluaisi Norjan mallin mukaisesti rajoittaa yksipuolisesti näiden sijoittamista Suomen maaperälle. Kansanäänestyksellä saataisiin päätökselle puoluerajat ylittävä tuki. Kansanäänestys sementoisi lopullisesti Suomen päätöksen legitimiteetin, ja mahdollistaisi kestävän sitoutumisen päätökseen.

Kustannustehokkuuden nimissä kansanäänestys voitaisiin toteuttaa esimerkiksi seuraavien eduskuntavaalien yhteydessä. Tämä ei välttämättä vaikuttaisi Natoon liittymisen aikatauluun merkittävästi, koska jäsenvaltioiden ratifiointiprosessi kestää joka tapauksessa vähintään kuukausia.

Keskeisin esille tuotu haittapuoli on mahdollinen Venäjän harjoittama mielipidevaikuttaminen. On kuitenkin epäselvää, miten merkittävä riski tämä todellisuudessa olisi. Tämän lisäksi voidaan perustellusti kyseenalaistaa mittavan kansanäänestysprosessin toimeenpaneminen, koska kansa ja eduskunta ovat ilmaisseet mielipiteensä niin selvästi, että kansanäänestyksen lopputulos olisi hyvin suurella varmuudella jo etukäteen tiedossa. Kansanäänestys ei siis luultavastikaan tuottaisi juuri lisää informaatiota päätöksenteon avuksi.

6. Vaihtoehto 3: Kansanäänestys Natoon liittymisen jälkeen

Kansanäänestys voidaan järjestää myös myöhemmin, kun Suomi on jo liittynyt Naton täysjäseneksi. Samassa yhteydessä voitaisiin halutessa äänestää myös mahdollisista yksipuolisista rajoituksista, kuten kiellosta tuoda ydinaseita tai pysyviä sotilastukikohtia Suomen maaperälle, Norjan malliin. Tämä vaihtoehto vastaisi siis Espanjan mallia, missä kansanäänestys toimitettiin neljä vuotta Natoon liittymisen jälkeen.

Hyvänä puolena tämä takaisi mahdollisuuden riittävän pitkälle keskustelulle Nato-jäsenyyden hyödyistä ja haitoista, koska niistä olisi saatu jo ensikäden kokemusta. Huonona puolena tässäkin vaihtoehdossa kansanäänestys ei todennäköisesti tuottaisi juurikaan lisäinformaatiota päätöksenteon avuksi, koska on epätodennäköistä, että

Nato-jäsenyys aiheuttaisi lyhyellä aikavälillä sellaisia vaikutuksia, jotka vaikuttaisivat merkittävästi kansalaismielipiteeseen.

7. Yhteenveto

Vaikka kansalaisaloitteemme synnystä on vain kuukausia, se syntyi erilaisessa poliittisessa ilmapiirissä kuin elämme nyt. Voi perustellusti väittää, että se on hieman vanhentunut.

Katsomme kuitenkin, että ulkoasiainvaliokunnalla on ainakin kolme erilaista vaihtoehtoa, joiden pohjalta aloitteemme jatkokäsittelyä voidaan esittää toteutettavaksi. Jatkokäsittely vaatii ensisijaisesti poliittista harkintaa siitä, milloin mahdollinen kansanäänestys tulisi toimitettavaksi, ja tulisiko kansanäänestyksessä mahdollisesti kysyä muitakin asioita kuin vain Nato-jäsensopimuksen hyväksymistä.

Internetissä, 31.5.2022

Matti Karppa
Timo Virtanen
Toni Kangasoja
Atte Salmi
Aleksi Salonen
Sampo Muhonen

Kansalaisaloitteen vastuuhenkilöt

Viitteet

[1] Kansan Uutiset. ”Nato-jäsenyyden tiellä enää eduskunta, presidentti ja suomalaisten enemmistö – kansanedustajat jopa kansaa kielteisempiä liittoutumiselle”. 10.1.2022. https://www.kansanuutiset.fi/artikkeli/4671025-nato-jasenyyden-tiella-enaa-eduskunta-presidentti-ja-suomalaisten-enemmisto-kansanedustajat-jopa-kansaa-kielteisempia-liittoutumiselle (Haettu 30.5.2022)
[2] Helsingin Sanomat. ”Nato-kannatus nousi ennätykselliseen 73 prosenttiin”. 11.5.2022. https://www.hs.fi/politiikka/art-2000008804287.html (Haettu 30.5.2022)